

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНУ ПРОГРАМУ З КУРСУ "ОСНОВИ ПРАВОВИХ ЗНАНЬ" В ДОПОМІЖНІЙ ШКОЛІ

В статті запропоновано експериментальну програму з курсу "Основи правових знань" для учнів дев'ятих класів допоміжної школи.

Ключові слова: право, правове виховання, діти з вадами інтелектуального розвитку.

В статті предложена експериментальная программа курса "Основы правовых знаний" для учащихся девятых классов вспомогательной школы.

Ключевые слова: право, правовое воспитание, дети с особенностями интеллектуального развития.

Суспільство завжди приділяло особливу увагу проблемі поведінки людей, яка не відповідала загальноприйнятим або офіційно встановленим соціальним нормам.

Основні права і обов'язки особистості представлені в Конституції України. Завдання педагога полягає в тому, щоб дати учням певну суму знань про соціально важливі правовідношення і створити такі умови, при яких правові знання стали б основою правосвідомості вихованців, формували б у них навички правомірної поведінки.

Видатний педагог А. Макаренко ще на початку ХХ століття підкреслював, що норми правової поведінки діти повинні засвоїти в школі, щоб вони знали, що їм можна, а чого не можна, за що її треба хвалити, а що заслуговує на покарання. Але школа не повинна ставити перед собою непосильне завдання – надати підліткам підготовку на високому рівні.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що в системі виховання особистості правове виховання трактується як значуща її складова, актуальність якої посилюється в умовах зниження духовних цінностей людини, ускладненні криміногенної ситуації в державі (С. Алексєєв, М. Болдирєв, В. Головченко, М. Галімов, Г. Давидов, І. Запорожан, Л. Кузьменко, Н. Майданкіна, А. Нікітін,

В. Обухов, О. Пометун, І. Рябко, Р. Сафаров, Т. Синякова, В. Сухомлинський, Л. Твердохліб, С. Фалько та інші). Особлива увага при цьому звертається на формування правосвідомості особистості (А. Долгова, В. Дубровський, В. Безбородий, М. Подберезський, Л. Макар, Н. Ткачова), розуміючи її як інтелектуальне утворення людини, що дозволяє їй мислити правовими категоріями, емоційно і раціонально-оцінно реагувати на явища правового та протиправного характеру, диференціюючи їх. Дослідники підкреслюють, що правосвідомість є основою, регулятором, головним чинником правової поведінки особистості у суспільстві, складаючи разом з поведінкою правову культуру людини.

У філософсько-культурологічному аспекті, значущому для теоретичної та практичної педагогіки правового виховання, виділяють, з точки зору глибини та повноти відображення людиною правової дійсності, такі види правосвідомості, як повсякденну (типові погляди, переживання, оцінки людьми правових явищ, стереотипи поведінки у ситуаціях правового характеру) та професійну, пов'язану з теоретичною та практичною діяльністю юристів, правоохоронців як характеристику їх фахової компетентності (Г. Васянович, М. Костицький, Л. Макар, М. Подберезський, В. Синьов, С. Сливка та ін). Зрозуміло, що говорячи про формування правосвідомості, як основи правової поведінки розумово відсталих осіб, ми будемо мати на увазі лише її повсякденний вид.

Зрозуміло, що говорячи про формування правосвідомості, як основи правової поведінки розумово відсталих осіб, ми маємо на увазі лише її повсякденний вид.

Автори досліджень з даної теми роблять акценти на важливість правового виховання молоді, як засобу попередження і корекції девіантної (асоціальної) та делінквентної (протиправної) поведінки дітей та молоді (Г. Айзенк, О. Костенко, В. Кривуша, А. Міллер, В. Оржеховська, В. Синьов, М. Супрун, М. Фіцула та ін.). Наголошується на важливість поєднання у цьому процесі навчальної та позакласної роботи, єдності вимог до дітей з боку педагогів, батьків і громадськості, використання системи методів і прийомів правоосвітніх та правовиховних впливів з диференційованим та індивідуальним підходом до особистості тощо.

Все більшої уваги проблема правового виховання, в тому числі і правопорушної поведінки підлітків набуває в корекційній педагогіці. На важливість розвитку нормативно-правової поведінки у дітей з органічним ураженням центральної нервової системи неодноразово вказували видатні дефектологи, підкреслюючи, що виховання навичок і

звичок норм права є важливим фактором корекції і компенсації дефекту, сприяє кращій підготовці випускників допоміжних шкіл до успішної соціалізації (Л. Виготський, Г. Дульнев, Г. Запрягаєв, Н. Коломинський, В. Синьов, О. Северов та інші).

В той же час вони відмічають, що таке ураження головного мозку накладає відбиток на розвиток пізнавальних процесів дитини, що створює певні труднощі самостійного узагальнення тих правомірних дій, які в кінцевому рахунку, повинні трансформуватися в ідеї-переконання, які б і були регуляторами поведінки. [2, 282]

Діти з психофізичними порушеннями навіть тоді, коли мають певну суму морально-правових знань і вмінь не здатні самостійно застосувати їх на практиці в нових ситуаціях. Це певною мірою відноситься і до реалізації тих інших правових норм. У ряді випадків поведінка дитини-олігофрена буває неадекватною ситуації і може вступати в протиріччя з тими правилами, які були сформовані в неї.

Академік В. Синьов свідчить, що часто істиною причиною правопорушної поведінки учнів допоміжної школи є невміння розібратися в ситуації, усвідомити причино-наслідкові зв'язки між вчинком та його наслідками. [2, 283]

Значних змін допоміжна школа зазнала в Україні після проголошення її незалежності. Вона піддалась несправедливій критиці, хоча треба визнати, що спеціальне навчання в Україні при СРСР носило більшою мірою охоронно – педагогічний характер, який не давав можливості підготувати своїх вихованців до успішної адаптації в соціальному середовищі. Школи перейшли на самостійні (незалежні від Росії) навчальні плани і програми навчання. Стрижнем формування правосвідомості в дітей з розумовою відсталістю є "Основи правових знань" - окремих розділ в курсі "Історія України".

Аналіз існуючої програми та тематичних планів вчителів правознавства показав, що з 28 годин, відведених на вивчення відповідної проблематики, на ознайомлення з новим матеріалом відведено 23 години (83,2%) і тільки 5 годин (17,8%) на повторення. Відсутні уроки на корекцію, на систематизацію та узагальнення знань тощо.

В пояснювальній записці до цього курсу автори програми вказують, що вона адаптована до особливостей дітей з психофізичними вадами. Але аналізуючи її, ми прийшли до висновку, що програма з основ правових знань для допоміжної школи є не що інше, як скорочений перелік тем з програми "Основи правознавства", розробленої для дев'ятих класів масової школи під керівництвом І. Усенка. У цій програмі чітко визначені теми уроку, окремо розроблені методичні

поради до кожної з них. Нічого такого ми не зустрічаємо в програмі для допоміжної школи.

Загальна кількість годин, відведених на вивчення "Основ правових знань" в закладах для дітей з вадами інтелектуального розвитку, свідчать про те, що на кожен тему автори програми виділяють по одній годині. Зовсім не виділяються години на практичне застосування засвоєних знань та їх корекцію. Можна вважати, що правові знання на уроках носять більш за все інформаційний характер.

Програма перенасичена другорядним для випускника допоміжної школи матеріалом, мало пов'язаним з життєвими ситуаціями дітей. Наявна програма переобтяжена питаннями конституційного права і державного устрою України. З визначених програмою 23 тем на зазначені галузі права виділено 8 годин. [5]

Важко також уявити, як можна реалізувати можливості інтеграції знань, умінь і навичок у змісті курсу "Основи правових знань", підручник з якого взагалі відсутній.

Все це значно зменшує можливості оволодіння життєво необхідними для подальшої адаптації випускників допоміжної школи правовими знаннями.

Виходячи з вищезазначеного нами була поставлена задача: розробити і апробувати програму з курсу "Основи правових знань" для дев'ятих класів допоміжної школи. Організація експериментального навчання за нашою програмою проектувалась як поетапний перехід від інформаційного рівня правового навчання та виховання до орієнтовного і зрештою до практично-діяльнісного (поведінкового).

Експериментальна програма з правового виховання школярів розроблялась на основі наступних принципів:

- оптимального поєднання форм організації навчальної та позакласної виховної діяльності;
- максимального врахування психологічних особливостей дітей з вадами інтелектуального розвитку;
- демократизації, забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин в структурі організації діяльності;
- забезпечення органічного зв'язку змісту правового навчання та виховання з реальними ситуаціями соціально-правової поведінки людини;
- усвідомленості та добровільності.

При складанні програми ми виходили з тої точки зору, що об'єм правових знань повинен охоплювати той мінімум, який буде необхідний дітям після закінчення школи. А тому, у процесі навчання слід виділяти питання, які вони повинні будуть вивчити глибоко, з іншими –

ознайомитись поверхово, а є питання, які не є актуальними для дітей з вадами інтелектуального розвитку.

Так, наприклад, при вивченні кримінального права школярам не треба знати стадії злочину, поняття і ознаки його складу тощо. Ті норми права, які не відіграють суттєвого значення в житті розумово відсталого учня, не увійшли в нашу програму. Так, ми не знайомили підлітків з фінансовим, земельним правом, підприємницькою діяльністю тощо.

Як було зазначено вище, центральним елементом системи формування правової вихованості дітей з вадами інтелектуального розвитку виступає курс "Основи правових знань", певним чином модифікований нами з урахуванням його практичної спрямованості на формування повсякденної правосвідомості розумово відсталих дітей, особливостей їх пізнавальної діяльності та необхідної її корекції. При цьому, як зазначалося, були виділені пріоритети змісту правової освіти, які максимально співвідносяться з потребами інтеграції осіб з розумовою відсталістю у суспільство та враховують тенденції інноваційної освіти з формування суб'єктної позиції учня в структурі навчально-виховного процесу.

Усі галузі права, запропоновані нами для вивчення розумово відсталими старшокласниками, ми поділили на розділи.

Таким чином, у програму "Основи правових знань" були внесені зміни як за змістом тем, так і за порядком їх вивчення, не виходячи за межі відведеного програмою часу. Вся програма складається з 10 розділів, які включають в себе 26 тем і 2 години відведено на підсумкові заняття.

Метою розробленого нами курсу було оволодіння розумово відсталими дев'ятикласниками найважливішими нормативно-правовими поняттями та знаннями. Даний курс має сприяти розвитку в підлітків даної категорії критичного мислення; усвідомлення своїх прав і обов'язків; використанню набутих знань та навичок для захисту своїх прав, точки зору не тільки при розв'язанні правових ситуацій під час навчання, а й в соціумі; формуванню гідності, честі, поваги до думок інших; демократичності, справедливості тощо.

Основою на невеликому за обсягом навчальному матеріалі, програма дає вчителю можливість використовувати на уроці різноманітні інтерактивні методи і вправи, застосувати засоби навчання, направлені на розвиток пізнавальної, розумової, практичної діяльності дітей з інтелектуальними вадами.

Зміст програми з курсу "Основи правових знань" подається у таблиці 1.

Таблиця 1.

Експериментальна програма з курсу "Основи правових знань"
для учнів ІХ класів допоміжної школи

№	Розділ	Кількість годин		Тема уроку	Питання, які будуть розглядатись на уроці
		всього	на тему		
I	<i>Мета і завдання курсу "Основи правових знань".</i>	1	1	Чого навчають "Основи правових знань"	1. Правила, права, закони. 2. Завдання основ правових знань.
II	<i>Правовий захист прав і свобод людини і дитини</i>	1	1	Загальні права людини і дитини	1. Поняття про права людини і дитини. 2. Міжнародні правові стандарти в галузі прав людини і дитини та Конституції України.
III	<i>Конституційно - правові основи організації і здійснення державної влади</i>	1	1	Конституція України – твій закон. Президент України її гарант.	1. Поняття Конституції як Основного Закону України. 2. Конституційні права і обов'язки громадян України. 3. Президент України – гарант Конституції України.
IV	<i>Права підлітків</i>	6	1	Мої конституційні права	1. Право дитини на життя, гідність та особисту недоторканість. 2. Право на свободу пересування та реєстрацію.
			1	Освіта – мій обов'язок.	1. Право на освіту та його конституційне закріплення. 2. Права і обов'язки учнів.

			1	Працевлаштування неповнолітніх.	1. Гарантії права у трудових відносинах згідно Конституції України. 2. Трудовий договір та порядок його укладання.	
			1	Особливості праці неповнолітніх	1. Оплата праці неповнолітніх. 2. Права неповнолітніх у трудових відносинах.	
			1	Право на відпочинок та відповідальність підлітків за порушення трудової дисципліни	1. Відпочинок підлітків, які працюють. 2. Відповідальність підлітків за трудове правопорушення.	
			1	Урок закріплення знань учнів з трудового законодавства.	1. Моделювання ситуацій, розв'язання задач.	
У	Сім'я, діти.	батьки,	4	1	Шлюб та обов'язки подружжя.	1. Поняття про сім'ю, шлюб та умови його укладання. 2. Особисті права та обов'язки подружжя.
				1	Права та обов'язки батьків	1. Права та обов'язки батьків. 2. Позбавлення батьківських прав. 3. Майнові обов'язки батьків.
				1	Захист дитини у сім'ї.	1. Права і обов'язки дитини в сім'ї. 2. Опіка та опікунство.
				1	Урок закріплення знань учнів з питань сімейного оправа.	1. Моделювання ситуацій, їх аналіз, розв'язання задач.

УІ	<i>Судова влада і правоохоронні органи.</i>	6	1	Судова влада України.	1. Поняття судової влади. 2. Система судів в Україні
			1	Моя міліція мене оберігає.	1. Поняття правоохоронних органів. 2. Органи внутрішніх справ та їх функції.
			1	Ти і міліціонер.	1. Вас зупинив міліціонер. 2. Оформлення заяви до міліції.
			1	Захист прав підлітків у суді.	1. Який суд тобі допоможе? 2. Складання позову до суду.
			1	Правоохоронні органи України.	1. Прокуратура. 2. Служба безпеки України. 3. Державна податкова служба. 4. Митна служба України.
			1	Урок закріплення знань учнів з даного розділу.	1. Моделювання і аналіз ситуацій 2. Розв'язання задач.
УІІ	<i>Основи цивільного права</i>	1	1	Майнові права підлітків та їх охорона.	1. Поняття про право власності і її конституційний захист. 2. Цивільна правоздатність і дієздатність. 3. Майнові права неповнолітніх.
УІІІ	<i>Основи адміністративного права України.</i>	1	1	Адміністративні правопорушення і адміністративна відповідальність	1. Поняття про адміністративне правопорушення та його види. 2. Адміністративна відповідальність неповнолітніх.

ІХ	<i>Основи кримінального права.</i>	4	1	Сутність злочину.	1. Поняття кримінального права. 2. Поняття злочину та класифікація злочинів. 3. Співучасть у злочині.
			1	Обставини, які виключають кримінальну відповідальність	1. Поняття "необхідна оборона". 2. Обставини, що виключають кримінальну відповідальність
			1	Кримінальна відповідальність неповнолітніх	1. Види покарань неповнолітніх. 2. Види майнових злочинів.
			1	Урок закріплення знань учнів з даного розділу.	1. Моделювання ситуацій, розв'язання задач.
Х	<i>Основи екологічного права</i>	1	1	Екологічне право громадян	1. Екологічні правопорушення. 2. Чорнобильська трагедія. 3. Червона книга України.
ХІ	<i>Підсумкові заняття</i>	2			Моделювання ситуацій правового спрямування та розв'язання задач з даного курсу.

Список використаних джерел

1. Анисимов П. В. Пути совершенствования преподавания права в общеобразовательных учреждениях // Проблемы преподавания права в образовательных учреждениях. – Волгоград: Волга, 1998. – С. 17–210.
2. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / под ред. В.В. Воронковой. – М.: Школа-Пресс, 1994. – 416 с.
3. Запрягаев Г. Г. Правонарушающее поведение подростков, страдающих олигофренией и его профилактика: метод. рекомендации. – Ташкент: Мектеп, 1985. – 37 с.

4. Макаренко А.С. Воспитание гражданина. – М. : Просвещение, 1988. – 301 с.
5. Програма допоміжної школи: початковий курс історії України: 7-9 класи / укл. Г.М. Плешканівська, С.А. Попенко, В.М. Ремаржевська, А.І. Кукура. – К.: ІЗМН, 1996. – 24 с.

Отримано 30.05.2011 р.